

УДК 340.12

Олена Чорнобай

Національний університет “Львівська політехніка”,
Навчально-науковий інститут права, психології та
інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та
філософії права, конституційного та міжнародного права
labau@i.ua

АРГУМЕНТАТИВНА ПРАКТИКА У ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

<http://doi.org/10.23939/law2021.32.037>

© Чорнобай О., 2021

У статті досліджено проблематику аргументативної практики у юридичній діяльності. Акцент зроблено на вивченні вимог до мовців як суб'єктів судового процесу. З'ясовано фактори, які впливають на ефективність аргументування, а саме: комунікативні навички та здібності, знання, уявлення, ціннісна система мовця, емоційний та психологічний стан, соціальний статус та роль у суспільстві. Вказано на вплив цих чинників на визначення тактики та стратегії аргументування та відбору аргументів. Вивчено макроструктуру аргументативного дискурсу, базовими елементами якого є теза, аргумент та демонстрація, розглянуто сутність та функції кожного з них. З'ясовано особливості таких різновидів мовлення як монолог та діалог. Визначено специфіку та вимоги до ефективності їх застосування, умови, за яких їх варто застосовувати. Виявлено значення попередньої підготовки аргументів та монологу і діалогу окремо на результативність аргументування. З'ясовано значення логіки та емоційно-психологічних прийомів переконання суб'єктів судового процесу. Визначено необхідність їх комплексного застосування для підвищення ефективності аргументування, переваги та недоліки кожного з них.

Виявлено відмінності юридичних та наукових доказів відповідно до їхніх характеристик. Вивчено специфіку застосування понять “юридична аргументація” та “правова аргументація” для охоплення усіх факторів, пов'язаних з аргументативною практикою. З'ясовано спектр питань та аргументів, які вони охоплюють. Визначено доцільність їх застосування відповідно до особливостей аргументативної практики.

Виявлено вплив позитивістської та антропоцентричної парадигм на формування і розвиток аргументативної практики та умови, за яких вона може функціонувати. З'ясовано переваги та недоліки кожної з них. Досліджено значення ідей застосування логіки та загальної теорії моделювання на формування сприятливого середовища для еволюції аргументативного дискурсу в межах судочинства.

Ключові слова: аргументативна практика, юридична аргументація, правова аргументація, аргументативний дискурс, аргумент, судочинство, норми права.

Постановка проблеми. Аргументація в судовому процесі залежить від низки факторів, одним з яких є проблема його практичного втілення. На відміну від теорії юридичної та правової аргументації, аргументативна практика є явищем більш прикладним. Вона вимагає як теоретичних

знань, так і відповідних навичок і вмінь, часто заснованих на досвіді, які є суміжними або належать до інших наук та сфер життя. Необхідністю дослідження аргументативної практики у юридичній діяльності як системного явища та його складових зумовлене написання цієї статті.

Аналіз дослідження проблеми. Проблемою аргументативної практики у юридичній діяльності цікавилися вітчизняні та іноземні науковці, серед яких М. К. Треушников, Р. Кросс, О. В. Бачаліашвілі та ін. Ю. Л. Василенко вивчав лінгвокогнітивний аналіз аргументації в текстах судових рішень, Г. Н. Аксьонова аналізувала когнітивні стратегії аргументативної мовленнєвої діяльності на матеріалах судових промов, а Т. Б. Стариннова досліджувала структуру аргументативного дискурсу, шляхи та засоби його реалізації.

Водночас, актуальним є дослідження аргументативної практики в юридичній діяльності у контексті розгляду цього явища як міжгалузевого, тобто такого, яке вимагає від суб'єктів судового процесу знань та навиків у різних сферах. Важливо також в комплексі зі згаданим вище дослідити фактори, які впливають на розвиток аргументативної практики, їхні основні виклики та перспективи, умови, за яких можливий активний розвиток аргументативного дискурсу в межах судового процесу.

Мета статті полягає у вивченні аргументативної практики у юридичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Процес аргументування передбачає реалізацію мовця як мовної особистості шляхом застосування мовної, комунікативної та лінгвістичної компетенції. На це впливає низка факторів: знання, уявлення, ціннісна система мовця, емоційний та психологічний стан, соціальний статус та роль у суспільстві. У процесі аргументування мовець реалізує себе як мовна особистість, демонструючи свою мовну, комунікативну та лінгвістичну компетенцію. На цей процес впливають знання мовця, його уявлення, здоровий глузд, ціннісна система, його епістемічний, емоційний стан, соціальний статус і соціальні ролі, які йому доводиться "виконувати". Це свідчить про складний характер аргументації як явища.

Аргументативна практика заснована на структурі, що передбачає наявність посилок у вигляді комплексних соціальних уявлень, понять, що вбирають в себе інтелектуальні, духовні, емоційні та психічні характеристики особистості. При аргументації природною мовою всі ці посилки залишаються в імплікації, тобто визначають стратегію і тактику спілкування, "керують" вибором мовних засобів.

Аргументація, а точніше аргументативний дискурс, володіє своєю постійною макроструктурою. Її складовими є теза, аргументи (підстави, доводи) і демонстрація. Теза – це положення, позиція, яку обґрунтовують. Саме їй повинен приділяти основну увагу аргументатор або опонент. Це означає, що в процесі аргументації будь-яка залучена до неї інформація повинна концентруватися навколо тези і служити її детальному аналізу. Походження тези пов'язане з ситуацією. Тезою може стати відповідь на будь-яке питання, висловлену кимось думку з певного предмету. У разі організованої полеміки теза формується заздалегідь.

Аргументи – це відомі, заздалегідь здобуті положення, за допомогою яких досягаються обґрунтованості та переконливості тези. Відбір аргументів – процес на який впливає безліч факторів: світогляд, рівень освіти аргументатора, його ідеологічні та культурні переконання, конкретні обставини, що супроводжують процес аргументації і так далі. З цієї причини аргументи, зрозумілі і переконливі в одній аудиторії, можуть виявитися непереконливими і незрозумілими в іншій.

Демонстрація – це логічний зв'язок тези і аргументів. Примусова сила аргументації детермінована характером демонстрації. Найбільшу примусову силу має демонстрація у формі дедуктивних умовиводів, якщо вона логічно коректна. Демонстрація у формі індукції, тобто коли загальна теза виводиться з низки однотипних приватних аргументів, або у формі аналогії має меншу логічну необхідність порівняно з дедукцією. Дуже часто демонстрація у формі порівняння, метафори має на

меті вплинути не на логічну сторону людської свідомості, а на емоційну. У таких випадках логічний зв'язок тези і аргументів відтісняється впливом психологічного характеру, заснованого на звичному і очевидному. Також вона передбачає і те, що дуже часто в мові аргументація не виражається явно, тому реципієнту або опоненту необхідно докладати певних зусиль для виявлення всіх її структурних елементів [6, с. 21–23].

Основними різновидами мовлення, які застосовують для аргументації в межах судового процесу, є монолог та діалог (або полілог). Бачаліашвілі О. В. зазначає, що монолог у цьому контексті розуміють як розгорнуте висловлювання однієї особи, процес свідомого звернення до слухача, характерне для усного наукового, судового, публічного мовлення, яке продумують і готують заздалегідь. Монологічна мова складніша від діалогу за змістом і мовним оформленням, тому передбачає досить високий рівень відповідного розвитку мовця. Мета монологу – досягти необхідного впливу на слухачів, переконати їх. Монологічна мова вимагає від мовця вміння логічно, послідовно викладати свої думки, висловлювати їх ясно і чітко, а також вміння встановлювати контакт з аудиторією. Для цього мовець повинен стежити не тільки за змістом своєї мови і за її зовнішньою побудовою, а й за реакцією слухачів. Зважаючи на згадане вище, монолог за своїм призначенням та метою передбачає застосування аргументації, а тому є ефективним засобом аргументування в судовому процесі.

Діалогічна мова, психологічно більш проста і природна форма мови, виникає при безпосередньому спілкуванні двох або декількох співрозмовників і складається в основному з обміну репліками (відповідь, заперечення, зауваження на слова співрозмовника), відрізняється стислістю, наявністю питальних і спонукальних речень, синтаксично не розгорнутих конструкцій. Діалогічна мова, як правило, пред'являє менше вимог до побудови зв'язного і розгорнутого висловлювання, ніж мова монологічна, а тому не потребує спеціальної підготовки. Пояснюється це тим, що співрозмовники знаходяться в однаковій ситуації, сприймають одні і ті ж факти і явища і тому порівняно легко, розуміють один одного. Для реалізації діалогу необхідна спільна інформаційна база його суб'єктів з мінімальним розривом у знаннях кожного з них з них, інакше діалог не буде розвиватися [1, с. 170–173].

В юридичній аргументації поряд з логічними способам впливу застосовуються мовні та емоційно-психологічні прийоми переконання. Наявність фактору конфліктності в аргументації призводить до необхідності не лише викладу позиції сторони судового процесу, а й переконання інших суб'єктів у її істинності. Тому практична реалізація юридичної аргументації пов'язана із застосуванням законів риторики, логіки та психосемантики.

Логічним каркасом аргументації слугує обґрунтування. Однак Овчинников А. І. стверджує, що логіка набуває чинності тільки тоді, коли основні поняття вже визначені і досягнуті угоди про їх розуміння. Тоді процес оперування ними набуває логічної форми. Але аргументація не зводиться лише до логічного переконання, обґрунтування. Логічна істинність міркувань – ще не гарантія істинності висновку, оскільки логіка сама по собі не встановлює правильність, істинність передсуджень.

Водночас, поняття доказу в юридичній аргументації постає більш широким, ніж в інших галузях знання. Якщо в точних науках для доказу використовується дедукція із загальних посилок, то в судовому процесі – дані чуттєвого пізнання, показання свідків, експертні висновки і навіть речові докази, які в строгому сенсі слова є одиничними твердженнями. Головна відмінність юридичних доказів від наукових полягає в тому, що вони завжди розглядаються “виважено”, в єдиній системі критеріїв оцінки, умовою цілісності якої виступає в тому числі і юридична сторона їх виявлення. Крім того, оцінка юридичних доказів, на противагу отриманим дослідним шляхом науковим, заснована на внутрішньому переконанні суду, при цьому ніякі докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили, а отже, підлягають аргументації в судовому процесі [4, с. 14–16].

Актуальним є питання визначення понять “юридична аргументація” та “правова аргументація” для охоплення усіх факторів, пов'язаних з аргументативною практикою. Поняття “юридична аргументація” охоплює спектр власне юридичних аргументів (пов'язаних з нормами права, заборонами декількох покарань за одне правопорушення, презумпцією невинуватості тощо). Водночас,

правова аргументація включає в себе також і аргументи філософські, соціальні, моральні та ін. Зважаючи на те, що аргументативна практика є поняттям набагато ширшим, аніж юридична аргументація, повніше їй відповідає аргументація саме правова. Проте існує певний парадокс: наслідки в судовому процесі виходять з юридичної аргументації, при цьому позитивістський її характер може ставити формальну обов'язковість над переконливістю аргументів. Аргументація правова дозволяє уникнути правового формалізму, чітко розмежовуючи різні види аргументів та вимоги, які до них ставляться [2, с. 101].

Основною проблемою розвитку аргументативної практики є вплив позитивізму, який був поширеним у світі в XX ст. Центральне значення норми права та необхідність чіткого виконання усіх положень законодавчих актів зумовлює суто механічний характер аргументації, за якого основною метою аргументативної практики є лише поверхневе доведення або констатація зв'язку між дією (бездіяльністю) та нормою права. Такі умови обмежують можливості застосування та розвитку аргументативної практики та нівелюють ряд чинників, характерних для неї (вплив комунікативних навичок мовця, емоційно-психологічного переконання тощо).

Відхід від цієї парадигми відбувався за рахунок розвитку ідей застосування логіки та загальної теорії моделювання, які стали альтернативою правовому формалізму та надали аргументації гнучкості. Поширення антропоцентричних ідей також позитивно вплинуло на урізноманітнення теоретичної бази правової аргументації. Становлення та розвиток світоглядно-методологічного плюралізму створило основу для динамічного розвитку юриспруденції, що стало однією з рушійних сил для еволюції аргументації та її постійних змін. Результатом цього центральним об'єктом судочинства стало не виконання норми права, а захист та забезпечення прав людини. Ще одним наслідком є визнання законодавства не замкнутою системою, яка має змінюватись відповідно до вимог та потреб суспільства, яке є динамічною структурою. Отже правова система ґрунтується не на чіткому дотриманні норм права, а його принципах. За таких умов аргументативний дискурс стає не тільки засобом знаходження істини в межах одного судового процесу, а впливає на формування правової системи та традиції загалом. Проте певний вплив позитивізму відчувається і досі, наприклад, у вітчизняній теорії юридичної аргументації, перешкоджаючи розвитку аргументативної практики та обмежуючи її [3, с. 5–8, с. 183–185].

Висновки. Аргументативна практика за своєю природою є явищем, яке об'єднує різні науки, а тому має певною мірою міжгалузевий характер. На відміну від юридичної аргументації як такої вона враховує людський фактор як мовця, так і інших учасників судового процесу. Важливими для ефективності аргументування є комунікативні навички мовця, його емоційний, психологічний та соціальний стан, інтелектуальні та моральні характеристики тощо.

Аргументативний дискурс має постійну макроструктуру (теза, аргумент, демонстрація) та може реалізовуватись в монологічній та діалогічній (полілогічній) мові. Ці різновиди мовлення є різними за своїми ознаками: монолог краще підходить для організованого та заздалегідь підготовленого викладу позиції та аргументів, тоді як діалог доцільно застосовувати для швидкого дискурсу без попередньої підготовки. При цьому полілог вимагає високого рівня комунікативних навичок та імпровізації, на відміну від монологу.

Важливою умовою реалізації аргументації є доцільне та ефективне поєднання логіки та емоційно-психологічних прийомів переконання. Логічна істинність міркувань не є істинністю загального висновку, а тому вимагає більш гнучкого підходу. Природа судочинства передбачає, що ніякі докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили, а тому саме від переконання суду залежить успіх аргументації.

Складним є питання співвідношення позитивістського та антропоцентричного підходів до розуміння аргументації. Перший зумовлює суто механічний її характер та орієнтований на забезпечення виконання норм права, в той час як другий центральним елементом визначає права людини. Зважаючи на особливості аргументативного дискурсу, саме антропоцентрична парадиг-

гма завдяки своїй гнучкості та мінливості створює сприятливі умови для розвитку аргументації в юридичній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачалишвили О. В. (2013). Аргументация как речевое действие в судебном дискурсе. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*. 1 (4). 169–175. doi: 10.24412/FeDdbwu3PPE.
2. Дудаш Т. (2016). Правова аргументація: до питання про загальне поняття. *Право України*. № 8. С. 99–106.
3. Козюбра М. І. (2012). Теорія юридичної аргументації: становлення, стан та перспективи у вітчизняній юриспруденції. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. Т. 129. С. 3–11.
4. Овчинников А. И. (2015). Юридическая аргументация в судебном процессе: теоретико-методологический аспект. *Юрист-Правовед*. № 5 (72). С. 13–17.
5. Рябовол Л. (2019). Передумови й чинники становлення вітчизняної загальнотеоретичної юриспруденції. *Теорія держави і права*. № 2. С. 182–187.
6. Стариннова Т. Б. (2010). Структура аргументативного дискурса. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*. № 4. С. 19–29.

REFERENCES

1. Bachaliashvili O. V. (2013). **Argumentacija kak rechevoe dejstvie v sudebnom diskurse** [Argumentation as a speech action in judicial discourse]. *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A. S. Pushkina*. 1 (4). 169-175. doi: 10.24412/FeDdbwu3PPE.
2. Dudash T. (2016). **Pravova arhumentatsiia: do pytannia pro zahalne poniattia** [Legal argumentation: on the question of a general concept]. *Pravo Ukrainy*. No. 8. P. 99–106.
3. Koziubra M. I. (2012). **Teoriia yurydychnoi arhumentatsii: stanovlennia, stan ta perspektyvy u vitchyzniani yurysprudentsii** [Theory of legal argumentation: formation, state and prospects in Russian jurisprudence]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*. T. 129. P. 3–11.
4. Ovchinnikov A. I. (2015). **Juridicheskaja argumentacija v sudebnom processe: teoretiko-metodologicheskij aspekt** [Legal argumentation in court proceedings: theoretical and methodological aspect]. *Jurist – Pravoved*. No. 5 (72). P. 13–17.
5. Riabovol L. (2019). **Peredumovy y chynnyky stanovlennia vitchyzniano zahalnoteoretychnoi yurysprudentsii** [Prerequisites and factors of formation of Russian general theoretical jurisprudence]. *Teoriia derzhavy i prava*. No. 2. P. 182–187.
6. Starinnova T. B. (2010). **Struktura argumentativnogo diskursa** [Structure of argumentative discourse]. *Vestnik Volzhskogo universiteta im. V. N. Tatishheva*. No. 4. P. 19–29.

Дата надходження: 22.10.2021 р.

Olena Chornobay

Lviv Polytechnic National University,
Institute of Law,
Psychology and of Innovative Education,
Associate Professor of the Department
of Theory and Philosophy of Law,
Constitutional and International Law,
Candidate of Law

ARGUMENTATIVE PRACTICE IN LEGAL ACTIVITY

The article examines the problems of argumentative practice in legal activity. The emphasis is placed on studying the requirements for speakers as subjects of the judicial process. The factors influencing the effectiveness of argumentation are determined, namely: communication skills and

abilities, knowledge, ideas, the value system of the speaker, emotional and psychological state, social status and role in society. The influence of these factors on determining the tactics and strategy of argumentation and selection of arguments is indicated. The macrostructure of argumentative discourse, the basic elements of which are thesis, argument and demonstration, is studied, the essence and functions of each of them are considered. The features of such types of speech as monologue and dialogue are clarified.

The specifics and requirements for the effectiveness of their use, the conditions under which they should be applied, are determined. The importance of preliminary preparation of arguments and monologues and dialogue separately on the effectiveness of argumentation is revealed. The significance of logic and emotional and psychological methods of persuading subjects of the judicial process is clarified.

The necessity of their comprehensive application to improve the effectiveness of argumentation, advantages and disadvantages of each of them are determined. Differences between legal and scientific evidence in accordance with their characteristics are revealed. The specifics of applying the concepts of “legal argumentation” and “legal argumentation” to cover all factors related to argumentation practice are studied. The range of questions and arguments they cover is clarified. The expediency of their application in accordance with the peculiarities of argumentative practice is determined. The influence of positivist and anthropocentric paradigms on the formation and development of argumentative practice and the conditions under which it can function is revealed. The advantages and disadvantages of each of them are clarified. The significance of the ideas of applying logic and general modeling theory to the formation of a favorable environment for the evolution of argumentative discourse in court proceedings is studied.

Key words: argumentative practice, judicial argumentation, legal argumentation, argumentative discourse, argument, legal proceedings, legal norms.